Білоцерківська міська рада
Білоцерківська міська централізована бібліотечна система
Білоцерківське рицарське коло
Товариство охорони старожитностей Київщини
Наукове товариство імені братів Вацлава і Едварда Руліковських
Білоцерківська міська організація
Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

Місто Біла Церква: історія самоврядування та символіки

Біла Церква
2007

ББК 63.3 (4УКР – 2Біла Церква) + 26.89 (4УКР – 2Біла Церква)
М 65

У збірнику розміщено статті, які присвячені історії самоврядування міста Біла Церква. Розглянуто надання місту привілеїв великими князями та королями Зигмунтом II Августом, Стефаном Баторієм та Зигмунтом III протягом 1555-1620 рр., діяльність Білоцерківської міської думи в 1917-1919 рр. та ґенезу міської символіки. Подано також спроби систематичного огляду розвитку міського самоврядування на тлі майже тисячолітньої історії міста.

Видання адресоване історикам та краєзнавчій громадськості.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. З історії міського самоврядування.....7
Євген Чернецький, Олександр Ярмола. Нарис історії самоврядування міста Білої Церкви 9
Євген Чернецький. Місто Біла Церква у світлі великокнязівських і королівських привілеїв (1555-1620 рр.).....17
Привілеї великого князя Зиґмунта-Авґуста та короля Стефана Баторія 20
Перший магдебурзький привілей (1588 р.) та його наслідки 24
Другий магдебурзький привілей (1620 р.) та його перспективи.....28
Підсумки.....41
Олександр Ярмола. Хроніка засідань Білоцерківської міської думи (1917-1919 рр.) 43
РОЗДІЛ ІІ. Герб і прапор 53
Андрій Гречило. Давні символи Білої Церкви 55
Олег Однороженко. Печатка білоцерківського полковника Семена Палія як свідчення про герб міста Білої Церкви 63
Євген Чернецький. Прийняття герба та прапору Білої Церкви в 1998 р. Хроніка подій 67
РОЗДІЛ ІІІ. Літопис міського самоврядування 89
Євген Чернецький, Олександр Ярмола. Короткий літопис самоврядування міста Білої Церкви 91
Відомості про авторів.....99

Нарис історії самоврядування міста Біла Церква

На теренах сучасної Білої Церкви та її околиць люди мешкали з давніх-давен. Ще й досі тут знаходять монети часів Римської імперії, а велетенські кургани Великої Скіфії оберігають наші родючі поля.

Перша писемна згадка про білоцерківські старожитності сягає 1032 року, коли великий князь київський Ярослав Мудрий, син Володимира Святого, заснував на злитті Росі і Ротка (сучасна Протока) містофортецю. Він назвав її Юр'євом на честь святого Георгія.

Юр'їв протягом XI – XIII століть був одним з найбільших адміністративних, торговельних й ремісничих центрів Поросся. Його особливе значення підкреслювалося заснуванням тут кафедри св. Георгія. Високоосвічені єпископи, що перебували під омофором Контантинопольського Патріарха, хрестили місцевий люд в кам'яному соборі святого Георгія на Замковій горі.

Перебуваючи на межі Європи та Великого Степу, Святий-Георгій-на-Росі (так місто називали у Візантії) час від часу потерпав від війн степових кочівників з руськими князями. Так, влітку 1095 року місто було зруйноване половцями. Лише 18 серпня 1103 року Юр'їв було офіційно відновлено.

Від середини XIII століття, після походу військ Бату-хана (Батия) на Русь, Юр'їв почав занепадати. В пізніші часи його колишні мешканці утворили на середньому Пороссі самоврядні громади.

Після століть занепаду та зникнення Юр'єва київський воєвода князь Семен-Фридрих Пронський у 1552 році на його місці будує Білоцерківський замок. 1555 року великий князь Зигмунт II Август видав привілей, у якому гарантував кожному, хто б оселився в Білій Церкві, користування протягом певного часу податковими пільгами.

Протягом наступних десятиліть білоцерківці відзначилися як заповзяті вояки у боях з татарами. Про їх козакування відомо з часів Кшиштофа Косинського та Семерія Наливайка.

Королі Стефан Баторій і Зигмунт III Ваза надали Білій Церкві цілу низку привілеїв, дбаючи про розвиток міста. Остаточно місцеве самоврядування було закріплено привілеєм білоцерківським міщанам на магдебурзьке право та інші вільності, який король Зигмунт III підписав 6 грудня 1620 р. у Варшаві. Згідно з ним місто очолював війт, а міщани підлягали суду вільно обраного бурмистра і лавників. У цьому ж привілеї вперше описані герб і прапор Білої Церкви.

З кінця XVI століття місто стає важливим центром визвольної боротьби українського народу. З ним пов'язана державотворча діяльність видатних українських гетьманів – Богдана Хмельницького та Івана Мазепи.

Білоцерківські міщани користувалися магдебурзьким правом протягом наступного століття, багатого на великі війни. Після Визвольної війни, Руїни, Паліївщини Біла Церква згадується як самоврядне місто й у XVIII столітті.

В останні десятиліття XVIII століття місцеве самоврядування занепало у зв'язку зі втратою Білою Церквою статусу королівського міста. 1774 року король Станіслав-Август подарував Білоцерківське староство великому коронному гетьманові Францишку-Ксаверію Браницькому. Наприкінці 1778 року він був офіційно введений у володіння цим величезним маєтком.

Наприкінці XVIII століття білоцерківські міщани судилися з Браницьким, який прагнув їх закріпачити. Є відомості про вільні вибори, що відбулися в Білій Церкві в 1791 році. Проте згодом гетьманові вдалося домогтися перенесення повітових установ до Василькова та переведення місцевих міщан на статус містечкових селян-підданих. Проте він все ж залишив у Білій Церкві деякі ознаки колишнього магдебурзького самоврядування. Так, протягом першої половини XIX століття згадуються білоцерківські війти, яких призначали або затверджували графи Браницькі чи їх уповноважені.

У середині XIX століття в місті була створена Білоцерківська міщанська управа. До 1917 року ця установа на чолі з вибраним головою займалася різноманітними містечковими справами, зокрема, опікувалася освітою, медичним обслуговуванням, визначенням розміру та збиранням податків тощо. На відміну від залишків білоцерківського самоврядування часів гетьмана Браницького, яке залежало від волі пана, міщанська управа діяла на підставі відповідного законодавства. Виборність посадовців міщанської управи, а також розв'язання найбільш важливих питань на загальних зборах білоцерківців мало велике значення як для відновлення давніх традицій місцевого самоврядування, так і щодо формування громадянської свідомості.

Після лютневої революції 1917 року та зречення престолу Миколою II та його братом Михайлом на теренах Російської імперії починається формування нових органів влади. В Білій Церкві утворюється Рада об'єднаних громадських організацій – орган місцевого самоврядування.

Згідно з постановою Тимчасового уряду від 3 червня 1917 року містечку Біла Церква надається статус міста з введенням "Городового положения". Постановою від 15 липня склад "гласних" Білоцерківської міської думи визначається в 56 чоловік.

Влітку 1917 року відбуваються перші в новітній історії Білої Церкви вибори до міського органу влади, а 24 серпня (ст. ст.) – відкривається перше засідання Білоцерківської міської думи 1-го скликання. За пропозицією головуючого, гласні стоячи вислухали і повторили текст урочистої обіцянки про виконання ними своїх обов'язків. На продовженні цього ж засідання – 26 серпня (ст. ст.) – було обрано першого голову Білоцерківської міської думи – Олексія Афанасійовича Ковальського. Старшим товаришем голови обрано Давида Шльомовича Рутгайзера, молодшим товаришем – Абрама Мошковича Айзенберга.

Голова виконавчого комітету громадських організацій Ілля Трохимович Нізков та голова Ради громадських організацій Володимир Дмитрович Краєвич урочисто передали всю повноту влади в місті новообраному легітимному органу самоврядування.

На 12-му засіданні міської думи 7 грудня (ст. ст.) 1917 року було обрано першого Білоцерківського міського голову – Івана Миколайовича Каткова.

Діяльність першої Білоцерківської міської думи як органу міського самоврядування тривала до початку 1919 року. Її існування було припинене в зв'язку з організацією радянських органів влади.

В перші роки радянської влади Біла Церква не має спеціальних органів самоврядування. Управління внутрішнім життям міста покладається на Білоцерківську повітову, а з 1923 року – окружну Раду робітничих, селянських та червоноармійських депутатів.

На початку 1926 року 2-га сесія Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету ухвалила утворити міські ради по всіх окружних містах України. В квітні цього ж року було проведено вибори і обрано Білоцерківську міську раду, яка утворила 4-и секції: комунальну, культурно-соціальну, адміністративно-військову та фінансово-економічну. Головою міської ради було обрано голову Білоцерківського окружного виконавчого комітету – К. І. Горлінського.

Законодавчим підґрунтям для організації і діяльності місцевої влади в 1920-і роки слугувала Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 року, а згодом, після утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік, – друга радянська Конституція УСРР 1929 року.

В зв'язку з прийняттям третьої радянської Конституції України 30 січня 1937 року, Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів були перетворені у Ради депутатів трудящих. На першій сесії Білоцерківської міської ради 1-го скликання 4 січня 1940 року, яка відбулася в міському клубі, головою виконавчого комітету, до складу якого входило 17 чоловік, було обрано Аврама Наумовича Токаря. Він стояв на чолі місцевого самоврядування до часу окупації міста військами Німеччини та її

союзників Угорщини і Словаччини. В складі виконавчого комітету міської ради діяли 9 відділів: фінансовий, комунального господарства, торговельний, охорони здоров'я, народної освіти, соціального забезпечення, загальний, планова комісія, сектор кадрів.

22 червня 1941 року Німеччина і її союзники почали військові дії проти СРСР. Вже 16 липня Біла Церква була окупована. Радянські органи місцевої влади припинили своє існування. Вся повнота адміністративної влади на Білоцерківщині з цього часу належала представникам німецького військового командування, а з початку 1942 року білоцерківському гебітскомісару доктору Штельцеру.

В кінці липня в місті утворюється Білоцерківський міський комітет, який згодом отримує назву "Управління бургомістра м. Білої Церкви". В цей час Управління бургомістра складається з відділів: земельних справ, торговельного, фінансового, освіти, охорони здоров'я, зв'язку, місцевого господарства, житлобудівельного. З жовтня 1941 року по серпень 1943 року його очолює Г. М. Майківський. Після нього виконуючим обов'язки бургомістра призначається О. Т. Комчуков, з 26 жовтня 1943 року і до кінця окупації Білої Церкви німецькими військами – Д. М. Демченко. Білоцерківський бургомістрат припинив своє існування з часу звільнення міста військами 1-го Українського фронту.

Після звільнення Білої Церкви 4 січня 1944 року швидко відновлюються радянські органи місцевої влади. Відновлення сильно поруйнованого під час військових дій господарства та житлового фонду міста в повоєнний час пов'язано з енергійною діяльністю першого голови виконкому Івана Арсентійовича Малашкевича (січень 1944–січень 1952 рр.).

Протягом післявоєнних десятиліть, коли Україна знову входила до складу СРСР, соціальний склад населення Білої Церкви радикально змінився через будівництво у місті потужних підприємств. Серед найбільших були завод "Електроконденсатор", домобудівний комбінат та найстаріше підприємство міста завод 1 Травня. У 1965 році почалось будівництво одного із найбільших підприємств нафтохімічної промисловості СРСР – Білоцерківського шинного комбінату. У кінці грудня 1972 р. на комбінаті була випущена перша шина. Збільшення населення, переважно, за рахунок селян з Київщини, з одного боку, та поступове зменшення питомої ваги місцевого корінного (особливо єврейського) населення, призвело до ускладнення як соціальної структури, так і її культурної й звичаєвої складових.

Невеликий штат Білоцерківського міськвиконкому післявоєнної доби (у 1970-ті роки всього 19 посад від голови до прибиральниці) дозволяв мобільно вирішувати різноманітні щоденні проблеми великого міста.

Ще одним позитивом було широке залучення громадськості до реалізації різноманітних соціальних та культурних програм.

В цей період формування Білоцерківської міської ради відбувалося шляхом виборів на безальтернативній основі й контролювалося партійними органами. Жодного значного рішення невільно було прийняти без попереднього узгодження з міським комітетом КПУ. Промовистим свідченням цього може слугувати дискусія з приводу будівництва у Білій Церкві шинного комбінату. Керівництво міськвиконкому відстоювало позицію про недоцільність цього будівництво, внаслідок якого були б знищені великі площі безцінного українського чорнозему, а місто втратило б статус курортно-лікувального. Проте перемогла позиція керівництва міського комітету компартії, який відстоював необхідність прискореної індустріалізації Білої Церкви.

Друга половина 1980-х років ознаменувалася всебічною демократизацією суспільства Радянського Союзу. В цей час в Білій Церкві утворюються осередки всеукраїнських громадських і політичних партій і рухів.

В 1990-му році вперше за багато десятиліть проводяться демократичні вибори. Білоцерківська громадськість і обрані ними депутати формують нові органи виконавчої влади. Першим головою виконавчого комітету, який був обраний на альтернативних засадах, стає Геннадій Володимирович Шуліпа.

Проголошення Декларації про держаний суверенітет України, Закон "Про місцеві ради народних депутатів і місцеве самоврядування" від 7 грудня 1990 р., затвердження Конституції України 28 червня 1996 року, Закон "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 року, підписання Європейської хартії місцевого самоврядування та її ратифікація Верховною Радою України 15 липня 1997 року – все це стало основними законодавчими етапами розвитку місцевого самоврядування.

Нелегкими були перші кроки Незалежної України. Скорочення промислового виробництва, демографічні і соціально-культурні проблеми ставили під сумнів досягнення останніх років. Але працівники органів місцевого самоврядування змогли забезпечити життєдіяльність 200-тисячного міста. У Білій Церкві здійснюється міська комплексна програма "Турбота", завдяки якій щороку близько мільйона гривень спрямовується на допомогу малозабезпеченим громадянам. Інші програми та щорічні премії підтримують обдаровану молодь та стимулюють творчість білоцерківських митців.

Значну роль у сучасному самоврядуванні Білої Церкви відіграє міська рада. Її робочими органами є постійні депутатські комісії. П'ять заступників міського голови координують роботу п'ятнадцяти відділів апарату міськвиконкому та міської ради.

Серед символічних подій в сучасній історії самоврядування Білої Церкви слід назвати прийняття (а по-суті – відновлення) історичних символів міста – Герба та Прапора – на урочистому засіданні міської ради 3 жовтня 1998 року. Цим рішенням новітнє білоцерківське самоврядування голосно продемонструвало своє давнє та славне коріння.

Подаємо також статистичні відомості про місто Білу Церкву станом на початок XXI ст.

В Білій Церкві діє 40 промислових підприємств, близько 2000 підприємств малого та середнього бізнесу, більше десяти тисяч підприємців – фізичних осіб. Щорічний обсяг виробництва промислової продукції міста складає майже 800 млн. гривень. Успішно працюють ЗАТ "Білоцерківська ТЕЦ", ВАТ "Трібо", ВАТ "Білоцерківський завод ЗБК", ВАТ "Будматеріали", КП "Білоцерківхлібопродукт" та інші, а останні роки в місті з'явилися молоді підприємства, які працюють за новітніми технологіями: СП "Укрінтерм", фірма "Гіпрон", ЗАТ "МЖК-Буд", фірма "Вікна". Суб'єкти господарювання міста здійснюють зовнішньо-торговельні операції з партнерами 38 країн світу. Основні види експортної продукції: гумові вироби, машини, устаткування та механізми. Населення та гостей міста обслуговують відділення та філії одинадцяти банків. У місті діє п'ять готелів.

В місті зареєстровано понад тридцять релігійних громад. Службу Божу відправляють у трьох церквах, жіночому монастирі святої рівноапостольної Марії-Магдалини та каплиці св. Георгія східного обряду, церкві св. Івана Хрестителя західного обряду, чотирьох молитовних будинках.

Мережа закладів культури міста нараховує три Палаци культури, три кінотеатри, шість клубів, тринадцять бібліотек, три школи мистецтв, дві музичні школи, центр дитячої та юнацької творчості "Соняшник", будинок художньої творчості молоді, будинок юних техніків. Плідно працюють музично-драматичний театр ім. П. Саксаганського, Будинок органної музики, Центр культурних та соціальних зв'язків. У місті діє 24 народні зразкові самодіяльні колективи. Серед них – ансамбль танцю "Рось", колектив дитячого танцю "Щасливе дитинство", чоловіча хорова капела, муніципальний духовий оркестр та ін. Історію міста та Київщини досліджує Білоцерківський краєзнавчий музей та Товариство охорони старожитностей Київщини.

Протягом останніх років міськвиконкомом були прийняті ряд спеціалізованих медичних програм. Мережа лікувальних установ міста нараховує 1430 ліжок. В місті діють п'ять лікарень, в т. ч. пологовий будинок, шість поліклінік, в т. ч. три стоматологічні, психоневрологічний інтернат, профілакторій "Дуброва", територіально-медичне об'єднання, три медса-

нчастини, реабілітаційний центр для дітей хворих на церебральний параліч.

В місті працюють 38 дитячих садків, 23 загальноосвітні школи, три вечірні, дві спеціальні школи, державний ліцей, сім училищ, коледж стандартизації, метрології та сертифікації, технікум м'ясо-молочної промисловості, обласний інститут післядипломної освіти педагогічних кадрів, державний аграрний університет. Діють три ДЮСШ, п'ять спортивних клубів, ліцей-інтернат фізкультури та спорту, стадіон.

Діє 48 міських організацій політичних партій, близько 140 громадських організацій. Інформаційну мережу міста та регіону обслуговують три місцеві телестудії, вісім місцевих газет, студія місцевого радіомовлення.